

DIPLOMATIČKA ZBIRKA FOTOKOPIJA MAĐARSKOGA ZEMALJSKOG ARHIVA*

Ministarstvima mađarske vlade koja su formirana 1867. nisu bile potrebne velike količine spisa nastalih tokom rada centralnih vlasti u feudalno doba. Točnije rečeno, broj akata koji su potrebni za rješavanje slučajeva u toku bio je zanemariv u usporedbi s ukupnim brojem akata stvorenih tokom stoljeća.

Nakon višegodišnjih pregovora bio je imenovan Gyula Pauler za rukovodioca i zemaljskog arhivara *Archivum regni* (po nekadašnjem prijevodu: Zemaljski arhiv), koji je osnovan 1756. godine. Zadatak mu je bio da u Zemaljski arhiv, koji je imao skroman fond, preuzme i akte Mađarske i Transilvanijske kancelarije, Namjesničkog vijeća, Mađarske komore itd. Ta je reorganizacija obavljena za nekoliko godina.

Gyula Pauler je došao na ideju da u tom arhivu, koji je tada već imao značajnu arhivsku građu, u jednoj zbirci treba objediniti sve povelje, akte, pisma, računске spise itd. koji su nastali do 29. kolovoza 1526. i (koji su bili pohranjeni u — ikako bi se to sadašnjim terminom reklo — najrazličitijim fondovima. Na taj bi se način olakšao rad istraživačima tog perioda.

Između 1876. i 1882. pod vodstvom Lipóta Ováryja formirana je jedna zbirka koja se sastojala od 24382 jedinice, što se nazvalo — Mađarskim zemaljskim diplomatskim arhivom. (Danas to nazivamo Diplomatskim arhivom; skraćeno je DL, što se može pročitati pred rednim brojem pojedinih akata i povelja.) Zbirka je tada s registima, cjelovitim prijepisima i duplikatima (kopijama) sadržavala oko 30—40 tisuća tekstova. Snalaženje u njima osiguravalo je kronološko ikazalo, koje se sastojalo od po jednog lista za svaki tekst.

Skoro nakon završetka postavljanja zbirke u Zemaljski arhiv dospjelo je više takvih fondova koji su sadržavali i spise koji su nastali prije mohaačke bitke, a koje je trebalo smjestiti u Diplomatski arhiv. To su bile autentične, lokalne zbirke Transilvanijskog kaptola, konventa Kolozsmonostora, zatim zbirka povelja koju je 1851. Ivan Kukuljević probrao u prvom redu iz arhiva Mađarske komore, a čije je vraćanje 1886. naredio ban Kuen-Héderváry. Tu treba spomenuti i arhiv porodice Nádasdy, čiji su dokumenti već 1671. ušli u arhiv Komore, ali prilikom stvaranja zbirke na njih se zaboravilo. Diplomatski arhiv obogaćen je i razmjenama, kupovinom i poklonima. Arhiv je raz-

* Na poziv Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zagrebu održao je dr Ivan Borsa, zamjenik glavnog direktora Mađarskog zemaljskog arhiva u miru pod gornjim naslovom predavanje u istom Zavodu 6. XII 1983. godine. Tekst s mađarskog preveo je T. Toth. (I. E.)

mjenama nabavio 1896. godine dokumente arhiva porodice Hunyadi-Brandenburg, koji su bili čuvani u bavarskom Reichsarchivu, a kupio je dio arhiva fraktskih Fraktkopana i dio Kukuljevićeve zbirke itd.

U povijesti Zemaljskog arhiva došlo je do značajnog obrata 1934. godine kad je arhiv spojen s arhivskim odjelom Mađarskoga nacionalnog muzeja. Diplomatički arhiv se tada sastojao od 39442 jedinice. Uvrštavanje povelja i spisa iz Nacionalnog muzeja, nastalih prije Mohača, u Diplomatički arhiv, nakon nekih unutrašnjih prestrukturiranja, vršeno je tek od 1948. godine. O novouvrštenim jedinicama po istom principu su izrađeni listovi za kronološko kazalo, kako se to radilo za vrijeme Lipóta Óváryja. Tako je sada cijela zbirka dostupna preko ikronološkog kazala izrađenog po identičnim aspektima.

Lipót Óváry je početkom ovoga stoljeća započeo izradu kazala po izdavačima povelja, ali s tim je stigao samo do otprilike 1500. godine. Uz jedinice koje se uvrštavaju nakon 1948. kontinuirano je izrađivano i kazalo po izdavačima.

Broj jedinica Diplomatičkog arhiva danas iznosi blizu 107800. Mora se ipak spomenuti da redosljed originalnih jedinica nije kompletan. Po mirovnom ugovoru iz Pariza nakon drugoga svjetskog rata morali smo predati Jugoslaviji zbirku Kukuljević — Khuen-Héderváry, a Čehoslovačkoj arhiv porodice Bátorczy. Namjesto tih jedinica stavljeni su njihovi fotografski duplikati (kopije). U fotografskoj kopiji čuvamo i gotovo 3000 povelja, čiji je original izgorio u Zemaljskom arhivu 1945. prilikom opsade Budima.

Nakon drugoga svjetskog rata započeta je obrada svake jedinice Diplomatičkog arhiva. U početku su rađena sasvim kratka, kasnije dulja regesta, ali postoje i izvodi koji sadrže gotovo sve podatke. Momentalno čuvamo oko 80000 regesta i 50000 jedinica u dva primjerka. Jedan primjerak istraživačima stoji na raspolaganju po kronološkom redu, a drugi je primjerak svrstan po DL-brojevima.

U lipnju 1935. Zemaljski arhiv započeo je *mikrofilmirati* one dokumente koji su nastali prije mohačke bitke i koji su drugdje čuvani, da bi se s time potpuno mogla istraživanja. Mikrofilmiranjem u prvim godinama su obuhvaćeni samo neki odabrani komadi, ali već početkom četrdesetih godina prešlo se na mikrofilmiranje kompletnog materijala pojedinih fondova iz vremena prije 1526. Između 1949. i 1955. snimljeni su na mikrofilmove svi do tada poznati spisi u zemlji koji su nastali prije Mohača.

Od 1955. u toku je razmjena mikrofilmova između Mađarske akademije znanosti i Slovačke akademije znanosti. Zahvaljujući tome uspjela se nabaviti mikrofilmska kopija dokumenata od prije Mohača, koji se čuvaju u Slovačkoj. Godine 1957. dobili smo na posudbu mikrofilmske snimke zbirke Jugoslavenske akademije i po tome su napravljene, ne baš uspjele, filmske kopije materijala od prije Mohača iz fondova toga arhiva, zatim iz arhiva Zagrebačke nadbiskupije, arhiva Čazmanskog kaptola itd. To mikrofilmiranje, na žalost, još nije završeno. Od 1960. godine u okviru razmjene mikrofilmova s Kolozsvárskom ispostavom Akademije Rumunjske Socijalističke Republike i s Glavnom direkcijom Rumunjskog arhiva uspjeli smo nabaviti mikrofilmske kopije dokumenata koji su nastali prije Mohača i koji se odnose na Mađarsku, a nalaze se ikod njih. Snimili smo mikrofilmove i u Austriji (u Beču i Burgenlandu) i u prekolicarpatkim dijelovima Sovjetskog Saveza.

Do početka 1970-ih godina s obzirom na dokumente čuvane izvan Zemaljskog arhiva situacija je bila slična onoj od prije sto godina. Ovom prilikom

u mikrofilmoteci je došlo do takva stanja da je u brojnoj zbirci bilo sve teže pronaći snimke dokumenata starijih od mohačke binke, jer u velikom broju nisu imali stalnu arhivsku oznaku. Istovremeno snimak pojedinog dokumenta bio je samo onda pristupačan ako je bila poznata lokacija čuvanja originala, a u slučaju većih jedinica — umutararhivska oznaka. Uveliko je nedostajalo kronološko kazalo, ali i kazalo po izdavačima. Ta analogna situacija nametnula je rješenje slično onome od prije sto godina.

Zemaljski arhiv je predložio svom nadzornom organu Ministarstvu kulture da se što prije završi utvrđivanje građe nastale prije Mohača koja se čuva izvan Zemaljskog arhiva u zemlji i u susjednim zemljama, da se već završi mikrofilmiranje koje je obavljeno za više desetaka tisuća jedinica, zatim da se iz mikrofilmova napravi uvećana čvrsta kopija i tako dobivena arhivska građa u obliku fotografske kopije sredi za istraživanje kako je to rađeno s originalnom građom Diplomatičkog arhiva. Ministarstvo je prihvatilo prijedlog i zajedno s Mađarskom akademijom znanosti osiguralo financijsku osnovu potrebnu za izvršavanje posla.

Rad započet 1974. završen je do 1982. Kao rezultat toga iz 682 veće arhavske jedinice (fond, zbirka) s oko 85000 povelja i spisa nastalih prije Mohača dobivene su fotografske kopije (oko 33000 komada), snimci pojedinih dokumenata stavljeni su u omotnice; numerirani i opremljeni kronološkim kazalom stoje istraživačima na raspolaganju. Tako nastala *Diplomatička zbirka fotokopija* u oznaci matične knjige sadrži sadašnju arhivsku oznaku originalnog dokumenta, zatim broj fotokopija i broj listova kronološkog kazala izrađenih uz svaki dokument. Kronološki listovi kazala izrađeni su u dva primjerka. Kopije služe kao podloge za izradu kazala po izdavaču. Sređivanje tih primjeraka još nije završeno. Za prvih 69000 jedinica izrađeno je takvo kazalo.

S izradom Diplomatičke zbirke fotokopija može se reći da su sačuvani i do sada poznati dokumenti koji se odnose na Mađarsku prije Mohača dostupni ili u originalu ili u fotografskoj kopiji u dvjema diplomatičkim zbirkama Mađarskog zemaljskog arhiva. Naravno, ne može se govoriti o stopostotnoj kompletnosti. U Zemaljskom se arhivu još događa da se u nekim fondovima iz kojih su već bili izvađeni primjerci nastali do 1526. pronađu i dodatni dokumenti. Osim toga iz godine u godinu ikupovinom, poklonima ili deponiranjem dolaze novi primjerci u Arhiv u manjem ili većem broju. Takvo stanje je u svim arhivima, pa treba računati s laganim povećanjem obje zbirke. Ali može se pretpostaviti da će se sistematskom obradom raznih zbirki i izvora dolaziti do saznanja o nekim dokumentima kojih nema ni u jednoj od tih dviju zbirki. Na bazi podataka iz publiciranih bi se dokumenata u sretnim okolnostima mogli pronaći originalni primjerci, ali se može očekivati da će se morati konstatirati nestanak brojnih dokumenata. U takvu slučaju dalje istraživanje bilo bi potpomognuto ugrađnjom publiciranih dokumenata u Diplomatičku zbirku fotokopija.

Kako je u to doba dio sadašnje Hrvatske bilo u sastavu Mađarske, može se postaviti pitanje da li Diplomatička zbirka fotokopija sadrži kompletan fond stvoren do 1526. svih današnjih hrvatskih arhiva. Na to pitanje može se odgovoriti da je otkrivanje tog materijala s naše strane izvršeno, ali jedan dio mikrofilmova još nije izrađen. Htjeli bismo imati fotokopije svih povelja i spisa iz tog doba s terena sjeverno od linije Kupa-Sava. Što se tiče gradova na jadranskoj obali, ne idemo za cjelovitošću, već želimo snimiti na mikrofilm

samo dokumente koji govore o vezama tih gradova s centralnim mađarskim vlastima. Mikrofilmiranje vrlo bogatog materijala (koji se odnosi na život tih gradova prelazi okvir ovog posla.

Gore je već spomenuto nekoliko većih jedinica u fondu stvorenom do 1934. u Diplomatičkoj zbirci fotokopija koje su vrijedne za sadašnju hrvatsku historiografiju (arhiv friulskih Frankopana, Kukuljevićeva zbirka, arhiv porodice Hunyadi-Brandenburg). Iz takozvanog matičnog materijala, koji je stvoren u nekadašnjem arhivskom odjelu Mađarske akademije znanosti, Arhiv je izdvojio i posebno tretira dokumente grada Sibenika, zatim nekad kupljene dokumente porodice Oršić, ali se brojni primjerci odnose na sadašnju Hrvatsku i u izdvojenoj zbirci Rummy. Bogat izvorni materijal hrvatski istraživač može naći i u muzejskom i u arhivskom smislu u arhivskim zbirkama: Balassa, Blagay, Bosnyák (u arhivu Károlyi), knezova Esterházy, Festetics, Kállay, Szőgyén-Marécz, Uchtritz-Amadé i najviše u na žalost jako otkrnjenoj arhivskoj zbirci Batthyány iz Körmenda. Vrijedno je tu spomenuti iz Mađarske još arhiv ostrogonskog primasa i kaptolski arhiv, arhiv grada Soprona, porodice Niczky, županije Somogy i Vas (u ovom zadnjem je i arhiv porodice Erdödy), zatim zbirka povelja Biblioteke Mađarske akademije znanosti; iz Čehoslovačke zemaljski i privatni arhiv Požunškoga kaptola, arhiv gradova Bratislave i Prešova, zatim porodični arhivi Révay i Zay koji su čuvani u Centralnom državnom arhivu Slovačke Socijalističke Republike. Iz Rumunjske treba spomenuti više porodičnih arhiva koji su čuvani u državnom arhivu Cluj-Napoca, u nekadašnjoj kljujskoj filijali Akademije Rumunjske Socijalističke Republike, nadalje u Državnom arhivu u Sibinju, u Saskoj nacionalnoj arhivskoj zbirci.

Iako ovo nabranjanje nije imalo cilj da bude kompletno, iz njega se vidi da u tim zbirkama istraživači povijesti Hrvatske za period prije 1526. mogu naći brojne podatke, pa će polazeći od njih i uz pomoć arhivskih pomagala izrađenih uz te zbirke pronaći još dodatnih podataka.

Literatura: O razvoju Diplomatičkog arhiva Mađarskog zemaljskog arhiva: A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára. Levéltári Közlemények XL (1969), 289—232 (Diplomatički arhiv Mađarskog zemaljskog arhiva. Arhivska priopćenja XL (1969), 289—323; — Opis ove zbirke: A Mohács előtti gyűjtemény. Levéltári leltárak 54. kötet. Budapest 1972 (Zbirka od prije Mohača. Arhivski inventari, 54. svezak, Budimpešta 1972.); — Skiciranje potreba Diplomatičke zbirke fotokopija: A magyar medievistika forráskérdései (Medievistika és a levéltári anyag). Levéltári Közlemények XLIV—XLV (1973—1974) 103—121 (Pitanje izvora mađarske medievistike (Medievistika i arhivski materijal), Arhivska priopćenja XLIV—XLV (1973—1974) (103—121); — Opis Diplomatičke zbirke fotokopija: Szent Györgyi Mária, A Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Levéltári leltárak 80 kötet. Budapest 1983 (Szent Györgyi Mária, Diplomatička zbirka fotokopija. Arhivski inventari, 80. svezak, Budimpešta 1983); — Sumanar pregled historijata i daljnjih zadataka dviju zbirki: A Magyar Országos Levéltár diplomatikai gyűjteményei. Levéltári Közlemények LIII. (1982) nyomdában (Diplomatičke zbirke Mađarskog zemaljskog arhiva. Arhivska priopćenja LIII (1982). U štampi.